

első kiadvány 1485-ben jelent meg (*Prologue de l'entrée du roi Charles VIII.*), és a roueni kiadók elsősorban a helyi igények kielégítésén, ritkán angliai exportra dolgoztak. A 16. század első felének regressziója után, nyomdászattörténeti szempontból a század második felében egy új virágzási periódus következett.

A város könyvtártörténetének kiemelkedő és mélyebb időszakai is hasonló ritmust követtek. A terület gazdag középkori könyvtári kultúrát tudhat magáénak. A bencések, az ágostonosok, a ciszterek, majd a kartauziak, a kapucinusok és a jezsuiták számos rendházat alapítottak. A legjelentősebbek a Rouenban (bencés, ágostonos, kapucinus, jezsuita), Évreux-ben (bencés), Gailonban (kartauzi), Lyre-ben (ciszter) voltak. De a 16. században jelentős gyűjteményt hoztak létre a hugenották (ez a nantes- ediktum visszavonása után (1685) a jezsuitáké lett), és több nagyobb magángyűjtemény is létrejött a korai újkorban (nem ritkán megszerezve egy-egy középkori rendház könyveit is). Franciaországban a forradalom könyvtártörténeti korszakhatár, ekkor jött létre a ma is létező tartományi könyvtárak rendszere, illetve a városi könyvtárak legtöbbje.

Ennek megfelelően a mostani katalógus 613 tételének jelentős része Rouenban a tartományi és a városi könyvtárban, illetve a Le Havre-ban és Évreux-ben a városi könyvtárban található. Ezen kívül kisebb könyvtárakban (Le Bec-Hellouin, Bernay, Conches, Dieppe, Eu, Fécamp, Louviers, Pont-Audemer, Verneuil-sur-Avre).

A bevezető tanulmány részletes statisztikát közöl a könyvek nyomdai származási helyéről. Semmi meglepetés nem ér minket akkor, amikor azt látjuk, hogy 318 franciaországi (ebből viszonylag sok, 48 rouen-i), 158 itáliai és 126 németországi. A maradék a Németalföldről (7), Spanyolországból (3) és Portugáliából (1) származik. A kötetek némelyike illuminált, ezekről külön fejezetet olvashatunk. A könyvek bejegyzéseiből követhető a sorsuk. Érdekes possessor-bejegyzések Jean Budétól (Guillaume Budé apjától) maradtak ránk, vagy éppen Franciscus Vatablustól. A 15. századból, egy magánkönyvtárból a legtöbb kötet, 6 darab, Jean Asselain bencés priortól (Jumièges, Longueville) származik.

A bevezető tanulmány, és a katalógus is részletesen foglalkozik a kötésekkel. Annak ellenére, hogy a 15. század végéről, illetve a 16. század legelejéről átlagosan csak a kötések hozzávetőleg 20%-a származik, számos érdekességet tartogat az elemzésük. A franciaországi (nomann és a párizsi) műhelyek mellett Koberger-kötések, strassburgiak, friburgi (bei Brisgau) és flamand is található közöttük. Külön említésre érdemes a 16. századi aranyozott mozaik-kötés (Jean Grolier). A tanulmány külön elemzi a terület kolostorainak kora újkori kötetészeti politikáját (megőrzött eredeti, átkötött, stb.).

A 613 ősnymtatvány leírását azoknak a könyveknek a jegyzéke követi, amelyek a régebbi katalógusokban felbukkannak, mint ott volt példányok, illetve a szerző helyesbíti néhány darab korának meghatározását (külön jegyzék ezekről). A sorozat többi kötetével azonos mutatók (konkordancia, nyomdahelyek, nyomdászok, possessorok, miniátorok, könyvkötők) után Valérie Neveu külön tanulmányt szentelt azoknak 16–19. századi magánszemélyeknek, akiknek gyűjteményéből számottevő mennyiségű ősnymtatvány került a most katalogizált anyagba. Felső Normandia jelentős magánkönyvtárainak története mellett az ezt követő fejezetben a fentiekben felsorolt nyilvános könyvtárak történetének vázlatát is megtaláljuk külön-külön, elemezve az ott őrzött ősnymtatványok oda kerülése történetét. Külön érteke a kötetnek a szép képi illusztrációs anyag, amely elsősorban a könyvkötés történetét kutatókat örvendezteti meg.

MONOK ISTVÁN

Meyer, Véronique: L'illustration des thèses à Paris dans la seconde moitié du XVII^e siècle. Peintres – graveurs – éditeurs. Préface de Bruno NEVEU. Paris, 2002. Commission des travaux historiques de la ville de Paris, 339 l.

A téziszűzet minden európai ország könyvtörténetírásában külön kutatási terület. Számos tartalmi és formai kérdés tisztázhatatlan vele kapcsolatban, hiszen sok esetben az sem eldönt-

hető, hogy kinek a gondolatait rögzíti a szöveg (ki a szerző). Az egyik leginkább eltűnő kiadványtípus, mert a szakdolgozó diák anyagi erejétől függő példányszámban nyomtatták, és a 10–20 darabos kiadás túlélési esélye az évszázadok során mindig kisebb lesz. A szakdolgozót köszöntő tanárok, diáktársak fontos kapcsolattörténeti és életrajzi forrásnak bizonyulnak, a kis alkalmi költemények pedig – ha nem is poétikai remek – az egyre virágzó paratext-kutatások látókörébe kerültek. A tézisfüzet ráadásul megerősíti azokat a forrásokat, amelyek történetileg igazolják, hogy egy jogász, vagy egy orvos mitől „Dr. med.; Dr. jur.”, míg a bölcsező még nem válik doktorrá az egyetemi tanulmányok végeztével. Addig ugyanis, amíg az egyetemi tanulmányok lezárásához a bölcsező és teológus egyszer disputált, addig – egyetemenként változóan – a jogász 3–5 alkalommal, az orvos 3–8 alkalommal. Csak ez után lett az utóbbi két csoport jogosult a „Dr.” cím viselésére. (Ma ugye ezek a szakdolgozati doktorok, akik sohasem doktorálnak.)

Véronique Meyer alapos tanulmánya (*Les thèses, leur soutenance et leurs illustrations dans les universités françaises sous l'Ancien Régime*. In: *Éléments pour une histoire de la thèse*. Paris, 1993. /*Mélanges de la Bibliothèque de la Sorbonne*. Vol. 12./ 45–111.) mostani könyve előfutárának is tekinthető. Jelen könyvének bevezetésében a tézisfüzet párizsi történetének vázlatát olvashatjuk, vagyis annak bemutatását, hogy a tanuló ifjú életének melyik évében kezdhet-e meg különböző felsőfokú tanulmányait (bölcsező, teológia, jog, orvosi), és a licenciátusi, illetve a baccalaureátusi fokozat megszerzéséig hány vizsgát, illetve nyilvános szereplést (védés, disputáció) kellett teljesítenie.

A tézisfüzetek (position) általában illusztrált kiadványok voltak, a 17. század közepétől azonban már egyre terjedőben volt legalább a címlap képi díszítése. A tézisplakát (placard) azonban természeténél fogva metszetes megjelenésű volt. A szerző teljes joggal mutat rá arra, a jelenségre, hogy a történeti kutatás sokáig figyelmen kívül hagyta ezt a képi világot. A rézmetszés történetével általában művészettörténeteszek fog-

lalkoznak, így a metszetek esztétikai elemzésén túl, azok szerepét nem vizsgálták, vagy egyszerűen az egy meghatározott esztétikai érték alatti művek kiestek látókörükből. Márpedig a tézisfüzetek címlapjai nem mindig a legmagasabb művészettörténeti értékeket hordozzák. Ugyanakkor azok a kérdések, hogy (1) miért adták ki ezeket? (2) ki rendelte meg őket? (3) milyen példányszámban kerültek kiadásra? (4) kik voltak az olvasók?, még megválaszolásra várnak, vagyis a tézisfüzetek tartalmi elemzése mellett azok média-, illetve társadalomtörténeti elemzését is el kell végezni.

Meyer asszony könyve levéltári kutatásokon nyugszik. Felkutatta a szerződéseket, amelyeket általában a diák kötött a rézmetszővel, illetve a kiadóval, így a tézisfüzet, vagy tézisplakát megszületési folyamatába enged bepillantást. A szerződés részletesen tartalmazott mindent: az ábrázolás tárgyát, a kép nagyságát, elhelyezését, példányszámot (néha ez elérte a kétezret is) stb. Ezek a metszetek témájuk szerint lehetnek portrék, címerek, allegóriák, vagy vallási tartalmú ábrázolások. A levél-, és könyvtári kutatások alapján tehát a szerző a teljes folyamatot rekonstruálta, ide értve a ceremónia leírását, amelynek során a nyilvános disputa (a tézisek megvédése) lezajlott.

Az általános bevezetés után a fennmaradt nyomtatványok metszőit és kiadóit két nagyobb fejezetben mutatja be a könyv: Antoine Paillet (1626–1701), Guillaume Vallet (1634–1704), Étienne Picart (1632–1721), illetve Étienne Gantrel (1645–1706), akinek özvegye még 1709-ig folytatta a kiadói tevékenységet. Az első három lényegében együtt dolgozott (Vallet és Picart már Rómában is nyolc évig), a grafikus és festő Paillet, a rézmetsző Picart és Vallet (aki egyben a kiadó is volt) egységes programalkotással adták ki a téziseket. A szerző ezt a programot (portrék, allegorikus portrék, történeti és erkölcsi allegóriák) elemzi részleteiben, majd ezzel a módszerrel tekinti át Gantrel pályájának alakulását a dúcok előállításától a tézisek kiadásáig.

Egyikük sem dolgozott a Párizson kívüli felsőoktatási intézményeknek, mindazonáltal az a képi anyag, amelyet kiadványaikban terjesz-

tettek befolyásolta más műhelyek munkáját, és az allegóriák, motívumok a társművészetekben is megjelennek.

MONOK ISTVÁN

Scheibe, Michaela: Rekonstruktion einer Pietistenbibliothek. Der Büchernachlass des Johann Friedrich Ruopp in der Bibliothek der Franckeschen Stiftungen. Halle–Tübingen, 2005, Verlag der Franckeschen Stiftungen Halle im Max Niemeyer Verlag Tübingen. XI, 227 l. /Hallesche Quellenpublikationen und Repertorien, Bd. 8./

A nagyobb könyvtárak szerte a világban törekednek arra, hogy az állományukba szervezsen beépült magánkönyvtárak anyagát feltárják, megírják azok történetét. Így egyszer majd ténylegesen részleteiben lesz dokumentálható a nagyobb bibliotékák története is. A Saale melletti Halleban 1698-ban August Hermann Francke (1663–1727) alapította árvaház (Waissenhaus) rövid idő alatt olyan intézményrendszerre fejlődött, amely egy-egy ember életútját végigkísérte anélkül, hogy el kellett volna hagyni azt. Az árvaház mellett hamarosan elemi iskola, majd különböző szakmunkásképzők működtek, azután gimnáziumi, majd teológiai képzés indult. Mindeme munka támogatására alapult a könyvtár, a nyomda, a műhelyek. Így van ez ma is. A Berlini Fal leomlása után Paul Raabe által újjászervezett Franckesche Stiftungen az árvaház kivételével – igaz óvoda működik – valamennyi intézményét újjászervezte, felújította a könyvtárat, kiépült az Alapítvány nemzetközi kapcsolattartórendszere, számos könyvsorozatot adnak ki. A pietizmus kutatásának nemzetközi központja is (Interdisziplinäres Zentrum für Pietismusforschung) az Alapítvány és a Halle-Wittenbergi Egyetem közös vállalkozása.

A könyvtár, az úgynevezett Kulissenbibliothek történeti állományában számos magánkönyvtár található. Brigitte Klosterberg igazgató asszony előszavában megemlíti néhány nagyobbat: a németalföldi exuláns Friedrich Breckling (1629–

1711), a halberstadti superintendens Justus Lüder (?–1708), a Biblia-kiadó műhelyt alapító Carl Hildebrand von Canstein (1667–1719), a teológus Andreas Achilles (1656–1721), a szlavista Heinrich Milde (1676–1739). Ezen hagyatékok sorában az egyik első a teológus tanár Johann Friedrich Ruopp (1672–1708).

Michaela Scheibe a könyvtár rekonstrukcióját bevezető nagy tanulmányában először Ruopp életútját vázolta, sokat mondó címmel: „Von der Straßburger Orthodoxie zum Halleschen Pietismus”. Ruopp strassburgi születésű volt, az akkor már évszázados múlttal rendelkező Johann Sturm által nemzetközileg is elismertett gimnáziumban tanult. Ezután a Strassburgi Egyetemen filozófiát hallgatott, de kiváló költőként is ismertté vált (poeta laureatus). 1697-ben ugyanitt teológiát kezdett tanulni (professzora Johann Joachim Zentgraf volt). Nagyon hamar, még ebben az évben elhagyta az egyetemet és Lipcsében az egyetem teológiai karára iratkozott be, az ortodox Johann Benedikt Carpzovhoz. (A szerző határozottan helyesbíti a szakirodalomban újra és újra ismétlődő tételt, miszerint Ruopp Jénában tanult volna.) Mindaddig tehát Ruopp szinte kizárólag csak ortodox lutheránus teológiát tanult (tananyagként: Martin Chemnitz (1522–1586), Johann Gerhard (1582–1637), a strassburgi Johann Schmidt (1594–1658), és az ugyancsak strassburgi exegeta Sebastian Schmidt (1617–1696)). Lipcsében Carpzov mellett csak a pietizmus kritikáját tanulhatta. Ennek ellenére 1698-ban elhagyta Lipsét és Halléban, az 1694-ben alapított pietista egyetemre iratkozott át. Itt Francke mellett Joachim Justus Breithaupt (1658–1732) és Paul Anton (1661–1730) voltak a tanárai. Ugyanitt, tanulmányai mellett segítségére volt Franckének az árvaházban. 1699 év végén visszatért szülőföldjére Strassburgba, ahol rövidebb tanfótkodás után lelkész lett.

A strassburgi pietista mozgalmak ekkor indultak az egyetemen és a gyakorló lelkészek között is, Ruopp ezekben az időkben már nagy tekintélynek örvendett a változtatást akarók körében, és ugyancsak ezt ellenző egyházi és világi felsőbbbség figyelmét sem kerülte el. Ezután az újító tanárok és lelkészek Elzászt elhagyni